

JOHAN ALBRECHT • BRUNO MERLEVEDE

OIKONOMIA

INZICHT IN ECONOMIE

OIKONOMIA

INZICHT IN ECONOMIE

Oikonomia – het goed besturen van een huishouden – is een concept dat zijn oorsprong kent in het oude Griekenland. Sindsdien is inzicht in economie alsmaar belangrijker geworden om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Het is goed leven in een economisch welvarende maatschappij, maar hoe ontstaat deze welvaart en wat zijn de belangrijkste mechanismen om die te verwezenlijken? Zorgen enkel efficiënte markten voor welvaart of is net de overheid aan zet in de moderne economie? Wat is het verband tussen economische groei en ongelijkheid? En hoe ontstaan de radicale innovaties die onze maatschappij veranderen?

Dit werk presenteert op toegankelijke wijze de essentie van de economische analyse. De auteurs loodsen hun leespubliek doorheen de verschillende economische stromingen en belichten de grote diversiteit binnen economie als wetenschappelijke discipline. Centraal hierbij staat de samenhang tussen economie, maatschappij en technologie. Hun verhaal begint bij de industriële revolutie en eindigt met de impact van de digitalisering, robotisering en artificiële intelligentie. *Oikonomia: inzicht in economie* is er voor studenten van het hoger onderwijs maar ook voor iedereen met interesse in economische en maatschappelijke vraagstukken.

Johan Albrecht is professor aan de faculteit Economie en Bedrijfskunde van de UGent en senior fellow aan het Itinera Institute. Hij is de auteur van onder andere *Energietrilemma* (2017), *Het gewicht van vlees* (2016) en *Huisvesting in tijden van schaarste* (2011). Als adviseur werkt hij vaak voor nationale en internationale organisaties en overheden.

Bruno Merlevede is professor aan de faculteit Economie en Bedrijfskunde van de UGent waar hij onder andere 'Europese Economische Integratie' en 'Economische Systemen in China en Oost-Europa' doceert. Zijn onderzoek behandelt voornamelijk de impact van verschillende beleidsvarianten op de productiviteit. Hij is auteur van talrijke internationale wetenschappelijke publicaties en heeft meermaals opgetreden als adviseur voor de overheid.

Beiden zijn ook coauteur van *Wegwijs in Economie* (2017).

9 789089 319098

OWL PRESS

INLEIDING	8
1. WELVAART EN MARKTEVENWICHT	16
1.1. GOED, MAAR NIET GOED GENOEG	16
1.2. BELGIË IN DE GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX (GCI)	19
1.3. WELVAART: EEN INTERDISCIPLINAIRE ZOEKTOCHT	21
1.4. WELVAART UIT MARKTTRANSACTIES	25
1.5. VRAAG, AANBOD EN MARKTEVENWICHT	31
1.6. ZELFREGULERENDE MARKTEN	35
1.7. VERLIEZERS EN WINNAARS	38
1.8. DE DYNAMIEK VAN CONCURRENTIE OP DE MARKT	39
1.9. WELKE MARKTEN ZIJN ZELFREGULEREND?	41
1.10. OVER OUDE EN NIEUWE MARKTEN	45
1.11. DE VRIJE MARKT IS GEMAAKT / "LAISSER-FAIRE WAS PLANNED"	48
1.12. HET EERSTE RESERVELEGER EN ONGESCHOOLDE TECHNOLOGEN	52
2. BEHOEFTE, BEGEERTEN, MODELLEN EN BEELDEN	56
2.1. ECONOMISCHE ANALYSE IN GEZONDHEIDSZORG EN KLIMAATBELEID	57
2.2. SCHAARSTE IN TIJDEN VAN OVERVLOED	61
2.3. BEGEERTEN	66
2.4. SCHAARSE MILIEUGOEDEREN EN ECOSYSTEEDIENSTEN	72
2.5. OPPORTUNITEITSKOSTEN EN DE MARGINALE ANALYSE	73
2.6. HET GEBRUIK VAN MODELLEN EN HYPOTHESEN	78
2.7. HET MODEL VAN DE ECONOMISCHE KRINGLOOP	81
2.8. DE EMBEDDED ECONOMY	85
2.9. WAT IS GOED VOOR DE ECONOMIE?	89
3. DE ECONOMISCHE SCHOLEN	92
3.1. DE KLASSIEKE SCHOOL	93
3.2. DE NEOKLASSIEKE SCHOOL	96
3.3. DE MARXISTISCHE SCHOOL	103
3.4. DE OOSTENRIJKSE SCHOOL	105
3.5. DE KEYNESIAANSE SCHOOL	109
3.6. DE INSTITUTIONELE SCHOOL	111

3.7. DE GEDRAGSECONOMISCHE SCHOOL	113
3.8. DE SCHOOL VAN HET GELUK	115
3.9. DE EVOLUTIONAIR-BIOLOGISCHE SCHOOL	120
3.10. DE PRAKTIJSCHOOL VAN ECONOMISCHE ONTWIKKELING	123
3.11. DE NEOLIBERALE IDEOLOGIE	127
3.12. DIVERSITEIT IN HET ECONOMISCHE DENKEN	133
4. BBP EN HET GEWICHT VAN DE OVERHEID	140
4.1. BBP, NBP, BNP	140
4.2. TOEGEVOEGDE WAARDE	143
4.3. HET BBP VAN BELGIË	145
4.4. BEPERKINGEN VAN HET BBP ALS ECONOMISCHE MAATSTAF	150
4.5. HOE ZWAAR WEEGT DE OVERHEID?	154
4.6. HERVERDELEN EN STIMULEREN	158
4.7. BELASTINGEN EN WELVAART	161
4.8. DE PUBLIEKE SCHULD	170
4.9. EFFICIËNTIE VAN DE OVERHEID	174
5. GROEI EN ONGELIJKHEID	180
5.1. GROEI OP LANGE TERMIJN; DE GOLVEN VAN KONDRATIEFF	180
5.2. GROEI = TOENAME ECONOMISCHE TRANSACTIES	183
5.3. VARIABELE GROEI OP KORTE TERMIJN	184
5.4. HOE VERKLAREN WE GROEI OP MIDDELLANGE TERMIJN?	186
5.5. HOE KAN ONZE ECONOMIE VERDER GROEIEN?	193
5.6. IS ECONOMISCHE GROEI WENSELIJK?	196
5.7. DE IMPACT VAN GROEI OP DE ONGELIJKHEID	202
5.8. ONGELIJKHEID IN BELGIË	210
5.9. PERSPECTIEVEN OVER ONGELIJKHEID	218
6. CONJUNCTUUR EN MACRO-ECONOMISCH BELEID	226
6.1. WAT IS GELD EN WAAROM GEBRUIKEN WE GELD?	227
6.2. GELDCREATIE	228
6.3. DE WAARDE VAN GELD	234
6.4. INFLATIE	238

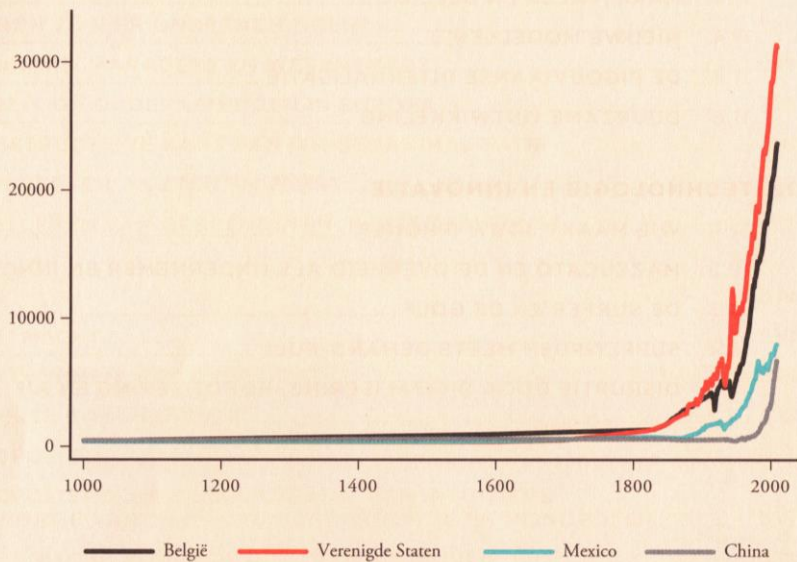
6.5. ECONOMISCHE FLUCTUATIES OP KORTE TERMIJN	243
6.6. VRAAG EN AANBOD VANUIT MACRO-ECONOMISCH PERSPECTIEF	246
6.7. MACRO-ECONOMISCH BELEID OP KORTE TERMIJN	256
7. DE CRISIS ALS MINSKY-MOMENT	264
7.1. OP NAAR HET VOLGENDE MINSKY-MOMENT	265
7.2. BUBBELS ZONDER CHAMPAGNE	270
7.3. INTERESTVOETEN EN BELEID	273
7.4. INNOVATIE IN DE FINANCIËLE SECTOR	276
7.5. ECONOMEN ZAGEN HET NIET AANKOMEN	281
7.6. TOO BIG TO FAIL	283
7.7. HET IS OOK JOUW MARKT	285
8. BEDRIJVEN	290
8.1. ONDERNEMING: VAN PROJECT NAAR JURIDISCHE REALITEIT	290
8.2. ONDERNEMINGEN VANDAAG	292
8.3. WAAROM ZIJN ER ONDERNEMINGEN?	294
8.4. EIGENAARS, MANAGERS EN WERKNEMERS	299
8.5. EEN BLIK OP ONDERNEMINGEN IN EUROPA	305
8.6. DE DESTRUCTIEVE KANT VAN WINSTMAXIMALISATIE	310
8.7. OPBRENGSTEN, KOSTEN EN WINST	313
8.8. MODELLEREN VAN OPBRENGSTEN, KOSTEN EN WINST	322
9. MARKTEN	330
9.1. MARKTMACHT	330
9.2. MARKTVORMEN: EEN OVERZICHT	333
9.3. PERFECTE CONCURRENTIE	335
9.4. MONOPOLIE	344
9.5. MONOPOLISTISCHE CONCURRENTIE: EEN INTUÏTIEVE COMBINATIE VAN PERFECTE CONCURRENTIE EN MONOPOLIE	354
9.6. STRATEGISCHE INTERACTIE TUSSEN BEDRIJVEN	358
9.7. MARKTMACHT EN PRIJSDISCRIMINATIE	366
9.8. DAAROM ZIJN WE BEZORGD OVER CONCURRENTIE!	369

10. GLOBALISERING	378
10.1. HANDEL = SAMENWERKING	378
10.2. GLOBALISERING GEMETEN	380
10.3. HOE VERKLAREN WE HANDELSSTROMEN?	386
10.4. WELVAART DOOR HANDEL	391
10.5. HANDELSBELEMMERINGEN EN HANDELSINTEGRATIE	394
10.6. DE EUROPESE UNIE	397
10.7. DE CHINA-SCHOK	403
10.8. GLOBALISERING 2.0	405
10.9. MOBILITEIT VAN PRODUCTIEF KAPITAAL	409
10.10. MIGRATIE	414
11. EXTERNE EFFECTEN EN DUURZAME ONTWIKKELING	420
11.1. NIEMAND IN DE COCKPIT VAN DE GLOBALE ECONOMIE?	421
11.2. RIJKE PATIËNT ZOEKT LIFESTYLECOACH	422
11.3. MARKTFALEN EN BELEID	427
11.4. NIEUWE MODELLEN	438
11.5. DE PIGOUVIAANSE INTERNALISATIE	444
11.6. DUURZAME ONTWIKKELING	454
12. TECHNOLOGIE EN INNOVATIE	474
12.1. WIE MAAKT JOUW IPHONE?	476
12.2. MAZZUCATO EN DE OVERHEID ALS ONDERNEMER EN INNOVATOR	479
12.3. DE SURFER EN DE GOLF	480
12.4. SUPPLY-PUSH MEETS DEMAND-PULL	483
12.5. DISRUPTIE DOOR DIGITALISERING, ROBOTISERING EN AI?	488

INLEIDING

Hoe maken we welvaart? Is welvaart belangrijk? En waar word je best geboren? Economie biedt je als wetenschappelijke discipline inzichten en methodes om geargumenteerde antwoorden te formuleren. Maar als je de drie vragen aan verschillende economen voorlegt, krijg je wellicht nooit exact dezelfde antwoorden. De economische analyse maakt gebruik van een ruime toolbox en biedt ruimte voor diversiteit. Diversiteit vinden we ook in de praktische organisatie van moderne economieën. Tussen de rijkste landen zijn er belangrijke verschillen in de structuur en werking van de economie. En deze verschillen kunnen op lange termijn enorme gevolgen hebben.

FIGUUR 0.1 | LANGETERMIJNEVOLUTIE VAN HET BRUTO BINNENLANDS PRODUCT (BBP) PER HOOFD IN GESELECTEERDE LANDEN (UITGEDRUKT IN \$)

Bron: Maddison Project, <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/>

Zo toont Figuur 0.1 de evolutie van de rijkdom of het inkomen per hoofd van de bevolking in België, de Verenigde Staten, Mexico en China. Economen meten deze rijkdom op basis van het bruto binnenlands product (BBP), dat in dit boek uitgebreid aan bod komt.

In figuur 0.1 vallen twee fenomenen op. Vooreerst is de rijkdom in de vier landen tot het jaar 1800 quasi identiek. Hoewel je je terecht vragen kan stellen bij de accuraatheid van de becijfering van historische inkomens, is het getoonde beeld wel consistent met bijvoorbeeld de gekende beschrijvingen van de economische activiteit in de literatuur en in de lokale geschiedschrijving. Zo valt op dat China na 1800 helemaal niet rijker werd en tot 1970 bij de armste landen ter wereld werd gerekend. Toch sprak bijvoorbeeld Napoleon Bonaparte rond 1800 zijn ontzag uit voor het grote China: *“Let China sleep, for when she wakes up, she will shake the world.”* Rond 1800 was China even arm of rijk als de rest van de wereld – de verschillen in rijkdom waren niet waarneembaar – maar beschikte het wel over geavanceerde technologieën en een enorme bevolking. In 1800 keken Europese staatslieden met argusogen naar de ontwikkelingen in China, maar rond 1900 had Europa amper nog interesse in het arme China dat met moeite de eigen bevolking kon voeden.

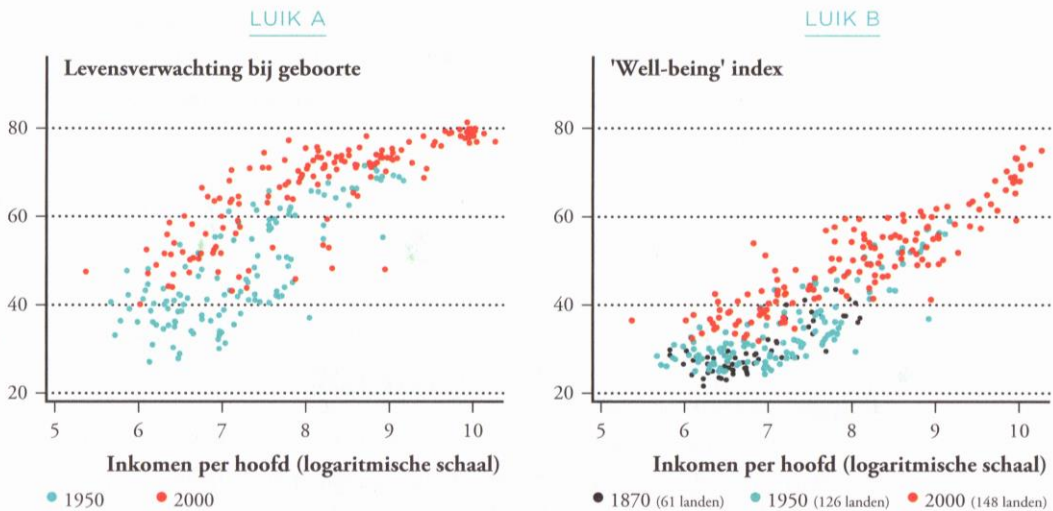
Het tweede fenomeen dat we in Figuur 0.1 waarnemen, is de toenemende divergentie in de evolutie van de rijkdom na 1800 (en vooral na 1850). De eerste industrielanden manifesteerden zich en de bevolking ervoer er jaarlijks een toename van de welvaart. De industrialisatie bleef lang een geografisch geconcentreerd fenomeen. Naast het rijke Westen ontstond een economische periferie waarin we vandaag de zogenaamde ontwikkelingslanden vinden. Mexico was in 1800 al armer dan de Verenigde Staten en deze inkomenskloof is altijd groter geworden. Toch heeft Mexico net als alle andere landen toegang tot de belangrijkste technologieën. Mexico is intussen ook geïndustrialiseerd, maar het blijft relatief arm. Heb je overigens al gehoord van Amerikaanse vluchtelingen die in Mexico hopen op een beter en rijker leven?

Ook tussen de rijke landen onderling zijn er inkomensverschillen. De inkomenskloof tussen België en de Verenigde Staten is op lange termijn vrij stabiel. En het ooit zo arme China is momenteel bezig aan een zeer sterke inhaalrace. Als China het recente groeiritme aanhoudt, zal het inkomen per hoofd er tegen 2030 hoger zijn dan in heel wat Europese landen. Niemand had dat omstreeks 1980 durven voorspellen.

De vier landen in Figuur 0.1 hebben een ogenschijnlijk vergelijkbaar economisch systeem met toch veel kleine en subtiele verschillen. De finesses maar ook de beperkingen van de vrije markteconomie komen in dit boek uitgebreid aan bod. Al deze landen zijn in principe kapitalistisch georganiseerd – weliswaar met subtiele tot manifeste uitvoeringsverschillen – en investeerden in instituties om de economie te ondersteunen. Privaat eigendom, private bedrijven met beperkte aansprakelijkheid en vrij ondernemerschap zijn de fundamente van het kapitalisme. Toch gaat in dit boek veel aandacht naar de rol van de overheid in het economische leven. We benadrukken hierbij dat ook in de vrije markteconomie de overheid altijd een belangrijke economische speler is.

FIGUUR 0.2. | BRUTO BINNENLANDS PRODUCT PER HOOFD EN ANDERE WELVAARTSMAATSTAVEN

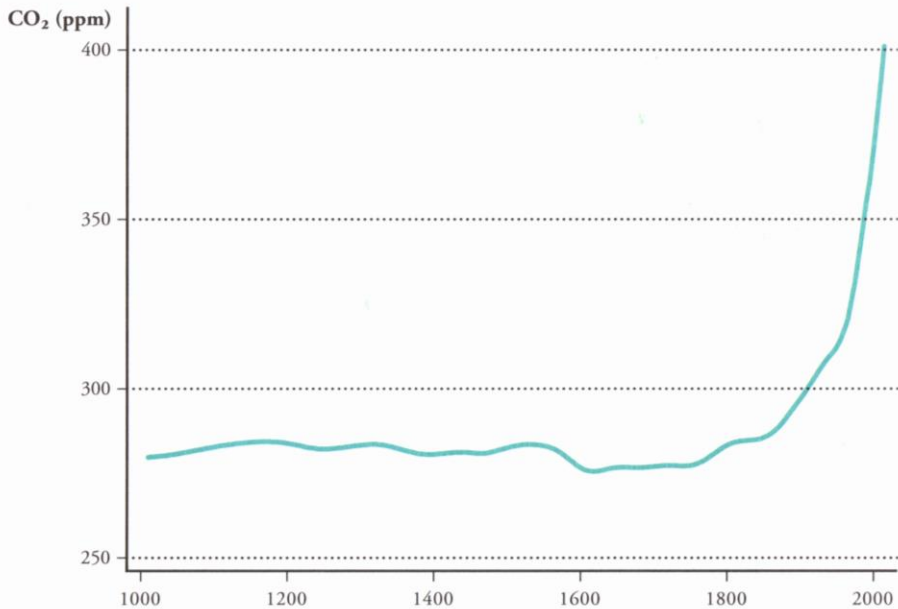
Bron: Maddison Project (<https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/>) en CLIO-INFRA 'How was life?'-project (<https://www.clio-infra.eu/index.html>)

We kunnen voorlopig concluderen dat er meer dan één economisch systeem is om welvaart te maken. Hiermee is de eerste vraag van deze inleiding beantwoord. Maar is economische welvaart echt zo belangrijk? Figuur 0.2 toont het verband tussen het inkomen per hoofd en de levensverwachting in een aantal landen in 1950 en in 2000. Hieruit blijkt dat de levensverwachting toeneemt als de economische welvaart toeneemt. Hiervoor zijn enkele elementaire verklaringen, zoals de opkomst van een levensstijl met aandacht voor hygiëne en natuurlijk de uitbouw van moderne systemen van gezondheidszorg. Maar de figuur toont ook dat de verschillen in levensverwachting tussen de allerrijkste en minder rijke landen niet zo groot zijn. De verschillen in levensverwachting tussen de allerarmste en de allerrijkste landen zijn zoals verwacht wel zeer groot.

Luik B van Figuur 0.2 toont het verband tussen het inkomen per hoofd en de samengestelde index van 'well-being' of welzijn, die onder andere rekening houdt met de kindersterfte, de uitstoot van schadelijke stoffen en de geletterdheid in een land. Dit luik toont aan dat ons welbevinden toeneemt naarmate we rijker worden. Ja, het is zeer goed leven in rijke landen. Het is ook goed leven in iets minder rijke landen. En geld maakt eerder gelukkig dan ongelukkig. Economen bestuderen welbevinden en geluk al lang. In het derde hoofdstuk over de economische scholen bespreken we de essentie van deze school van het geluk. Maar ook zonder Figuur 0.2 beseft iedereen dat de bevolking in de armste landen al 150 jaar niet van een hoog niveau van welbevinden geniet. De gevolgen hiervan zien we dagelijks op televisie. Wie kan kiezen, zorgt er best voor om geboren te worden in een rijk land...

In het rijke Westen genieten we dagelijks van onze rijkdom. En ook in minder rijke landen zijn zowel de levensverwachting als het welbevinden relatief. Dat is het indrukwekkende palmares van de economische ontwikkeling na 1800. Een onverdeeld succesverhaal als we de situatie in de armste landen even buiten beschouwing laten? Toch niet! Economen meten onder meer de economische welvaart op basis van maatstaven zoals het BBP per hoofd, maar andere wetenschappers meten bijvoorbeeld de atmosferische concentratie van het broeikasgas CO_2 . Figuur 0.3 toont de evolutie van de CO_2 -concentratie. Bemerk dat deze figuur een quasi identiek verloop als de eerste figuur in deze inleiding heeft.

FIGUUR 0.3. | EVOLUTIE VAN DE ATMOSFERISCHE CO₂-CONCENTRATIE (IN PPM)

Bron: IPCC (2017)

Met onze grote rijkdom steeg ook de CO₂-concentratie die verantwoordelijk is voor de opwarming van de aarde. De verklaring hiervoor is eenvoudig: de productie van economische welvaart is zeer energie-intensief en we gebruiken voornamelijk fossiele brandstoffen. Bij de verbranding of het gebruik van fossiele brandstoffen komt CO₂ vrij, die honderd jaar in onze atmosfeer blijft hangen. Economische rijkdom is dus CO₂-intensief en dat zal nog enkele decennia zo blijven. Je weet ongetwijfeld dat de toekomstige generaties geconfronteerd zullen worden met een ingrijpende klimaatverandering. Die kan zeer duur uitvallen en letterlijk disruptief worden. We zijn rijk – maar er hangt iets in de lucht. Het huidige economische systeem biedt geen pasklaar antwoord op deze globale ecologische uitdaging. We moeten hard werken aan een duurzamere economie. Dit boek besteedt daarom veel aandacht aan de ecologische uitdagingen, die op zich ook opportunititeiten kunnen zijn. De bouw van een koolstofarme infrastructuur is een ecologische prioriteit maar ook een investeringsopportuniteit. Een hoofdstuk over duurzame ontwikkeling kan je hopelijk inspireren...

De economische analyse is in de afgelopen decennia sterk geëvolueerd. Vele economen werken rond milieuproblemen, inkomensongelijkheid, armoede, chronische aandoeningen, geluk en welbevinden. Economen pogen mee te denken over goede antwoorden op deze uitdagingen. Dat lukt dikwijls, maar zeker niet altijd. We moeten beseffen dat de grote uitdagingen voor de toekomst in de praktijk vooral maatschappelijke problemen zijn. Wie op een constructieve manier de grote uitdagingen voor de komende decennia mee wil aanpakken, moet kennis uit zeer diverse disciplines combineren. Er zijn weinig eenvoudige oplossingen voor complexe problemen. Economische analyse is altijd maar een deel van de oplossing. De meeste economen zijn zich hiervan bewust.